

הקונסול והמרדף אחר השטיחים הפרסיים: וילהלם מלשרס, קונסול גרמניה בחיפה, 1937-1939

יוסי בן ארצי

תקציר

המאמר עוסק בדמותו הלא מוכרת של וילהלם מלשרס (Melchers), הקונסול האחרון של גרמניה בחיפה ערב מלחמת העולם השנייה, בפועלו בקונסוליה, במרדף מוזר שניהל אחר הרכוש אשר השאיר בעת שעזב את הארץ בספטמבר 1939, ובייחוד אחר השטיחים הפרסיים היקרים שהביא עמו משליחות קודמת באיראן. אגב תיאור המרדף והמאבק לטיהור שמו, תוך כדי שימוש בתיקים רבים בארכיון משרד החוץ של גרמניה, המאמר זורע אור על תקופה היסטורית רבת-תמורות, על קשרים מיוחדים שנרקמו בין הקונסול לעולים מגרמניה שהשתקעו בחיפה ועל תהליכי הפיצויים והשילומים בין ישראל ובין גרמניה מנקודת מבט ייחודית. עיקר העניין הנובע מהמעקב אחר מסעו אל רכושו הוא היכולת להאיר תהליכים היסטוריים בפריזמה אישית ושולית כביכול. לאחר שעזב את הארץ שירת במשרד החוץ המתחדש של גרמניה, 'טוהר' בתהליך הדה-נאציפיקציה ושימש לימים שגריר בהודו וביוון. במאבק לטיהור שמו הוא נעזר למרבה האבסורד דווקא בקשרים שרקם עם יהודים מקרב העולים גרמניה בארץ בשנות השלושים. לסיועו נחלצו עורכי דין יהודים בהמבורג, בחיפה ובירושלים. מלשרס היה דמות אפורה ועמלנית למדי, אך דרך מסכת המסמכים שהפקיד בארכיון המחקר יכול ליהנות ממבט ראליסטי, מקורי, רב-עניין ופרטים על תהליכים ואירועים היסטוריים רחבים שמשקפים תקופה רבת-תהפוכות בארץ ישראל ומחוצה לה.

מילות מפתח: גרמנים, דה-נאציפיקציה, הרברט פרדו, חיפה, עולים מגרמניה, שילומים ופיצויים

הקדמה

חודשים מעטים לאחר סיום מלחמת העולם השנייה פנה אדם בשם וילהלם מלשרס באמצעות עורך דין יהודי מחיפה לשלטונות המנדט הבריטי בבקשה להחזיר לו רכוש שהופקע ממנו עם פרוץ המלחמה, בהיותו נתין ארץ אויב. מתוך הרשימה הארוכה שעליה הוא הצהיר בלטה בקשתו להשיב לו את השטיחים הפרסיים הנדירים שהיו ברשותו. אותו אדם שימש זמן קצר לפני המלחמה קונסול גרמניה בחיפה. בקשתו המוזרה מעט טופלה שנים מספר והייתה כעין חוט שני במעקב אחר דמותו ופועלו של הקונסול הדיפלומט

המקצועי הראשון והאחרון של גרמניה בחיפה. הדבקות של הקונסול בהשבתם של השטחים הללו משתקפת ממסמכי ארכיון משרד החוץ של גרמניה, אשר שימר את הבקשות ועוד חומר רב שקשור בקונסול ובתקופה קצרת הימים של כהונתו בחיפה. זו הייתה תקופה קצרה מאוד בקריירה הארוכה שלו במשרד החוץ של גרמניה, שהסתיימה רק ב־1962, אך יש בה כדי לזרוע אור לא רק על הדמות עצמה אלא גם על רוח הזמן לפני המלחמה ואחריה ועל תהליכים היסטוריים כלליים אשר משתקפים בפרויזמה האישית שלפנינו.

מינויו של מלשרס בשלהי 1937 היה צעד חשוב ביחסה של גרמניה לחיפה, שכן נציגות גרמנית בדרגים נמוכים יותר הייתה בחיפה עוד בשלהי המאה ה־19, באמצעות תושבים מקומיים. בשנים שאחרי כן קיבלו התושבים את השירותים הנדרשים מהקונסוליות ביפו ובירושלים. פתיחתה של נציגות גרמנית במעמד קונסולרי מלא ודיפלומט מקצועי בראשה שיקפה את ההכרה של גרמניה במעמדה של חיפה, את חשיבותה הכלכלית והאסטרטגית, ואפשרה גם קידום אינטרסים של גרמניה בצפון הארץ באמצעות טיפול הן במתיישבים הגרמנים, הן ביהודים שעלו מגרמניה ורבים מהם השתקעו בחיפה ובסביבתה. חיפה הגיעה ערב מלחמת השנייה למעמד גאו־אסטרטגי חשוב, בשל בשלותם של תהליכים שהחלו עוד בשלהי התקופה העות'מאנית אך הואצו על ידי בריטניה, ובהם הרכבת מחג'אז שחבורה עוד ב־1919 לרכבת שהגיעה ממצרים. הנמל עמוק המים נכנס לפעילות אינטנסיבית מעת חנוכתו ב־1933, היו בו מזח נפט ומעגן צבאי, וקו צינור הנפט מצפון עיראק ובתי הזיקוק שנבנו עבורו החלו בפעילותם ב־1938. אם נוסיף לכך את שדה התעופה שאִפשר קשר עם אירופה ומחנות צבא אשר צביונם לוגיסטי שהלכו ונצברו במרחב העיר והמפרץ, תעלה תמונה של עיר אשר הייתה מוקד ענין למזרח התיכון כולו, ולמעשה בעל חשיבות גלובלית. לא בכדי צמחה חיפה בקצב המהיר ביותר מכל ערי ארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי. עליית יהודים והגירת ערבים הביאו את אוכלוסיית העיר לכדי 100,000 תושבים ב־1938 ערב הגעתו של מלשרס.¹ להחלטה על מינויו של קונסול דיפלומט מקצועי ולא תושב מקומי היה אפוא רקע אסטרטגי רחב יריעה בשיקולי גרמניה הנאצית בעת ששלחה את מלשרס לייסד קונסוליה בעיר בשל חשיבותה ההולכת וגדלה, מתוך ראייה גאו־אסטרטגית ומתוך הבנה שניסיונו במזרח יסייע לקידום שאיפותיה במרחב הצומח הזה.

מלשרס היה קונסול פעיל ונמרץ והקיף נושאים מגוונים בפעולותיו למרות התקופה הקצרה של שהותו בארץ. הניסיון שהוא צבר בשירות החוץ הגרמני, אשר אליו הוא הצטרף ב־1925, אִפשר לו לפעול במיומנות ובנחישות. הוא קשר קשרים טובים עם המתיישבים

1 על מעמדה הגאו־אסטרטגי של חיפה ראו: יוסי בן ארצי, 'ייחודה של חיפה והתפתחותה בתקופת המנדט', עידן, 12 (1989), עמ' 27-37; שמעון שטרן, 'התפתחות המערך העירוני של חיפה בשנים 1918-1947', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים 1974; Jacob Norris, *Land of Progress*, Oxford University Press, Oxford 2013, pp. 99-137; Herbert Gilbert and Silvina Sosnovsky, *Bauhaus on the Carmel and the Crossroads of Empire*, Yad Izhak Ben-Zvi, Jerusalem 1993, pp. 34-57.

הגרמנים בצפון הארץ, עם יהודים וארגונים יהודיים שהוא סייע להם בהעברת רכושם ובייעוץ בנוגע להעברות רכוש מגרמניה לארץ. הוא קידם קשרים בין סוחרים ואנשי עסקים מקומיים בני כל העדות, עם הממונים על המחוז וראשי המשטרה, ואף התערב בעניינים פנימיים של המושבות הגרמניות בחיפה ובעמק יזרעאל. ב־21 בספטמבר 1939, שלושה שבועות לאחר פרוץ המלחמה, הוא עזב את חיפה והותיר אחריו את בית הקונסוליה, ובו רכוש של ממשלת גרמניה ורכוש אישי רב; הוא קיווה לקבל אותו בחזרה ביום מן הימים. באמצעות המרדף אחר הרכוש והשטיחים נחשפת גם דמותו המורכבת למדי, אשר מעלה הרהורים בנוגע לתום לבו וה'סיפור' שאימץ לאחר המלחמה, מששב לשירות החוץ המערב־גרמני.

מטרת המאמר היא אפוא לעמוד על דמותו של מלשרס, על פועלו ועל מאבקו להחזרת רכושו, ולשקף באמצעותו מציאות היסטורית של שתי תקופות: האחת – ערב מלחמה, תקופת חוסר יציבות, עתיד מעורפל ושינוי דרמטי בחייהם של רבים שהיגרו אל הארץ או ממנה בפרק זמן קצר מאוד. האחרת – התקופה שלאחר המלחמה והתהליכים הקשורים בהתאוששות אישית ובניית נרטיב שיאפשר לעבור את חקירות הדה־נאציפיקציה ולקומם את מעמדו האישי, ובה בעת לשקף את תהליכי הפיזיונים והשילומים שהשפיעו על התקופה כולה.

מי היה הקונסול מלשרס?

אלכסנדר אוגוסט וילהלם מלשרס (20 בינואר 1900 – 18 בנובמבר 1971) היה נצר למשפחה מכובדת ומוכרת בעיר החופשית ברמן. הוא היה בנם הצעיר של ברטראם יוהן (Bertram Johann), בעל חברת ייבוא דגנים, ואשתו דורותיאה הנרייטה קתרין (Dorothee Henriette Catharine). סבו של וילהלם ייסד חברה גדולה לייבוא ועסקים בחוף־לארץ, הקיימת גם בימינו בשם C. Melchers & Co. KG. אחד מאבותיה תרם לאזרחי העיר גשר מהודר הניצב בפארק העירוני. לאחר שסיים את לימודיו בתיכון למד משפטים באוניברסיטת אלברט לודוויג בפרייבורג. בשנת 1919 היה לחבר באגודת סטודנטים בשם Corps Suevia Freiburg. עבודת הדוקטור שלו במשפטים עסקה בשעבוד ספינות בבנייה.² ב־1925 הצטרף לשירות הקונסולרי של משרד החוץ כנספח, ובקשתו מ־6 במאי 1939, להצטרף כחבר למפלגה הנציונל־סוציאליסטית נענתה ביום תחילת ההתקפה על פולין – 1 בספטמבר 1939. בתקופת השלטון הנאצי פיתח מלשרס קריירה דיפלומטית ומקצועית במשרד החוץ. תחילת דרכו הייתה בטהרן, משם עבר ארצה, לחיפה, והקים בה ב־1937 את הקונסוליה

2 ארכיון העיר ברמן, StAB 4, 60/5-1869. תודתי לארכיונאי ויקטור פורצ'יק (Pordzik) ולחברי הרמן קון (Kuhn) תושב ברמן וראש אגודת הידידות גרמניה-ישראל, לשעבר סגן יושב ראש הפרלמנט במדינת ברמן.

3 Wilhelm Melchers, *Das im Bau befindliche Schiff als Sicherungsobjekt*, Jena 1924

הגרמנית. עם תחילת המלחמה עזב את הארץ ועבר לברלין, שם עסק בהקמת מחלקת המזרח (Orientreferat) בתוך המחלקה המדינית של משרד החוץ. ב־1943 קודם לדרגת Vortragender Legationsrat, יועץ מדיני בכיר.

בתום המלחמה הרחיק הממשל הצבאי האמריקני את מלשרס, ולפני ששב לשירות הציבורי הוא עבד בארגון הסיוע האוונגלי בעיר הולדתו ברמן. ב־19 בנובמבר 1949 מינה הקנצלר קונרד אדנאואר (Adenauer) את וילהלם האס (Haas), ראש הסגל במשרד החוץ, שגם מוצאו מהעיר ברמן, לראש מחלקת הארגון לנציגויות הקונסולריות והכלכליות בחוץ־לארץ. בדצמבר 1949 הביא האס את מלשרס לבון. שם הפקידו בידיו את ניהול מחלקת סגל א, ובה השכבה הבכירה במשרד. ביוני 1953 קיבל מלשרס את ניהול הנציגות הגרמנית בבגדאד ואת משרד השדה בעמאן. במארס 1957 הוא מונה לשגריר בניו דלהי; באמצע 1961 הוא מונה לתפקיד שגריר באתונה עד שפרש ב־1965. מלשרס זכה ב־1954 באות הצלב הפדרלי של כבוד עם כוכב.⁴ בערוב ימיו התגורר בפרייבורג, העיר שהוא השלים בה את עבודת הדוקטור שלו. בתעודת הפטירה שלו מוזכרת לראשונה גם רעייתו אנה אליזבת אמיליה מלשרס לבית אלברכט (Anna Elisabeth Emilie geb. Albrecht). מלשרס הלך לעולמו ב־18 בנובמבר 1971, בעת שהועבר מביתו לבית החולים.⁵

הקמת הקונסוליה בחיפה

בשלהי 1937 התבשר מלשרס, בעודו משרת בקונסוליה הגרמנית בטהרן, כי מונה לקונסול בדרגה 2 בחיפה אשר בארץ ישראל.⁶ במכתב המינוי שנשלח אליו הוגדרו תנאי עבודתו, שכרו ותחום אחריותו, ובכללו מחוז חיפה והמושבות הגרמניות ולדהיים ובית לחם הגלילית. בדרכו לברלין הוא עבר בחיפה כדי לאתר מבנה מתאים לקונסוליה. שני מבנים היו ראויים למשכנה של קונסוליה גרמנית אשר מתעתדת להיות גורם חשוב בחיי העיר: ביתו של הקונסול לשעבר פרידריך קלר (Keller) שעמד בקרבת שער הנמל (שדרות בן־גוריון 1 בימינו) וביתו של סגן הקונסול המקומי טים וורסט (Wurst), בקרן הרחובות הכרמל (כיום בן־גוריון) והגפן. וורסט היה בעת ההיא בברלין לרגל עסקיו והיה נכון להשכיר את ביתו. מלשרס החרוץ כבר השאיר עותקים של תכנית הבית וכל השיפוצים הדרושים בו, ואילו את ביתו של קלר הוא דחה בשל היותו ישן, מוזנח ו'בלתי נסבל' בקיץ. המחיר שנדרש היה 350 לירות ארץ־ישראליות (לא"י), והמבנה יתפנה כבר בפברואר 1938.⁷ ב־5 באפריל

4 Gerhard Keiper and Martin Kröger, *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871-1945*, Brill Schöningh, Paderborn, Munich, Vienna, and Zurich 2008, pp. 219-220.

5 תעודת פטירה מס' 2289, לשכת הרישום של פרייבורג.

6 מכתב ממשרד החוץ בברלין לד"ר מלשרס הקונסול בטהרן, 25.9.1937, Politisches Archiv des Auswärtiges Amt (הארכיון הפוליטי של משרד החוץ של גרמניה, להלן: PAAA), RAV Haifa 7.

7 מהקונסול הנכנס מלשרס למשרד החוץ, 12.11.1937, שם, RAV Haifa 9.

1938 נחתם ההסכם הרשמי להשכרת המבנה, ופורטו בו סעיפים שונים, ובהם משך ההשכרה – מ־15 בינואר 1938 לחמש שנים, תמורת 350 לא"י שישולמו מראש בכל רבעון, שינוי ייעוד המבנה למגורים ולמשרדים וזכות קדימה למשרד החוץ של גרמניה במקרה של מכירת הבית. הבית נשכר, ובכלל זה הגינה הגדולה שלצדו ושלושה מקומות חניה מקורים. השוכר התחייב לקבל עליו שיפוצים ושיפור המבנה וכן אחריות על הגן הצמוד לבית.⁸ עוד דאג מלשרס לפנות לדואר הראשי בירושלים ולהשיג התקנה של קו טלפון חיצוני עם שש שלוחות פנימיות במחיר 35 לא"י וכן לרשום את הכתובת CONSUGERMA ברשת הטלגרף.⁹ הקבלן כריסטוף ביילהארץ (Beilharz) מחיפה קיבל עליו את עבודות השיפוצים הנדרשות בהיקף של 101.300 לא"י. המבנה חולק לפי תפקודי הקונסוליה: קומת קרקע, ובה מחלקת הדרכונים ודירה למנהל הבניין; קומת משרדים; וקומה שנייה עם עליית גג ששם יתגורר הקונסול.¹⁰ גם סממני הכבוד של קונסול לא נפקדו מטיפולו – הן בגיוס שני שומרים (קוואסים) למבנה ולליווי בעיר, הן למספר המכוניות הזקוקות לאישור הממונה על המחוז כדי לשאת עליהן את דגל הרייך.¹¹

המסע של הקונסול החדש לארץ ישראל נפתח ב־2 בפברואר 1938 בעיר הולדתו ברמן. לאחר עצירה בברלין להיוועצויות במשרד החוץ הוא נסע לטרייסט וממנה בהפלגה לחיפה, אליה הגיע ב־14 בחודש. עמו הגיעו עוזרו כריסטוף הופמן (Hoffmann) ומזכירה בשם הלריגל (Hellriegel).¹² עד מהרה נוכח מלשרס כי המציאות בחיפה מחייבת סגל גדול הרבה יותר ואמצעים בהיקף רחב מששער, והוא מיהר לפנות עוד ב־28 בפברואר לברלין במכתב מפורט. לדעתו הוא יזדקק לעוד שתי מזכירות לפחות – אחת לניהול מתן הדרכונים והוויזות, ואחרת למזכירות, נוסף על שני 'קוואסים', אשר ילוו אותו במפגשי הרשמיים ובהופעות בציבור. הוא הבין כי משרע הנושאים שיעמוד לפתחו עם הקמת קונסוליה בחיפה יהיה רחב מששער משום שנוסף על מתיישבים נתיני גרמניה יש בחיפה אלפי יהודים בעלי אזרחות גרמנית שעוד נזקקו לשירותי קונסוליה בשל ענייני רכוש, העברה ועוד. הוא ציין את מגוון המשימות הנכונות לו: פנסיות ותשלומי ממשלה לזכאים, ענייני בית הספר והכנסייה, חתימות נוטריון, עניינים מול המשטרה המקומית של אזרחים שנזקקו לשירותיה או שהיא טיפלה בהם, מגע תכוף עם הרשויות המקומיות והממשלתיות, מטלת החרם של התושבים הגרמנים על תוצרת יהודית על פי חוקי הגזע וטיפול במושבות הגרמניות בעמק. מספר התושבים הגרמנים רק במחוז חיפה נע סביב 1,200 נפשות, יותר משהיה בכל פרס, ששם הוא שירת קודם לכן. עבורם הוא חייב לנהל רישומים אזרחיים כמקובל ולטפל בנושא רשימות חייבי הגיוס לשירות הצבאי. על כל אלה יש להוסיף

- 8 הסכם שכירות, 5.4.1938, שם.
- 9 מלשרס למשרד הדואר הכללי בירושלים, 20.2.1938, ותשובת המשרד, 7.3.1938, שם.
- 10 הצעת מחיר של כריסטוף ביילהארץ, 2.3.1938, שם.
- 11 מכתב מושל המחוז למלשרס, 17.10.1938, שם, RAV Haifa 39.
- 12 מלשרס לשרד במשרד החוץ בברלין, 27.12.1937, שם, RAV Haifa 7; כריסטוף הופמן היה נכדו של מייסד העדה הטמפלרית כריסטוף גוטלוב הופמן.

מטלות של פיתוח קשרי כלכלה ומסחר, הרחבת פעילות בחברה המקומית וטיפול רב בכל הנגזר מ'הסכמי ההעברה' בין הסוכנות היהודית לממשלת גרמניה. אחרי ככלות הכול, קונן מלשרס, עם הגרמנים היינו מסתדרים, אבל בחיפה יש מהגרים יהודים מגרמניה יותר משיש במקומות אחרים, והוא העריך כי מספר בעלי אזרחות גרמנית הוא 16,000 וכי אלה זקוקים לחידוש דרכונם בכל חצי שנה ולמעקב אחר תיעוד שהביאו מגרמניה על חינוך, השכלה ועוד. בבית הדפוס כבר היו לדבריו עשרים סוגים שונים של טפסים שיצרו הוא ועוזרו כדי לטפל במגוון העצום הזה של מלאכות קונסולריות, ועל כן נדרשו בעליל הגדלת הסגל והסיוע המנהלי.¹³

לא חלף זמן רב, ומלשרס נאלץ להוסיף על דרישותיו הרבות לאמצעים וסגל עובדים, בגין צירופה של אוסטרייה לגרמניה (האנשלוס), והדבר הוסיף נפח עבודה רב לסגל הקטן שעמד לרשותו. במסמך של שישה עמודים הוא פירט את הצרכים המתגברים של הקונסוליה באחריותו.¹⁴ מלשרס, כיאה לקונסול מיומן, ערך מיד עם בואו רשימה מקיפה של כל הארגונים והגופים הגרמניים שעליו לטפל בהם, לדווח ולהתערב במקרה הצורך: ברשימה היו שישה סוגים שונים של ארגונים גרמניים: שתי לשכות ראשיות של המפלגה הנאצית וחמש קבוצות מקומיות במושבות; שש אגודות ספורט גרמניות; 16 בתי ספר ומוסדות חינוך; 11 בתי עם וכנסיות של העדות הגרמניות השונות; שלושה בתי חולים גרמניים; עשרים מוסדות שונים בתחומי בריאות, סניפי בנק, בתי הארחה ומלון ואחרים. דומה שרשימה זו משקפת יותר מכול את תפוסתה ועושרה של נוכחות הגרמנים בארץ ישראל לאחר כמאה שנות פעילות בארץ.¹⁵

ב-1 באפריל 1938 הודיע מלשרס לממונה על מחוז הצפון אלק סית קירקבריד (Kirkbride) כי ב-3 בחודש תיפתח רשמית קונסוליה גרמנית בחיפה, מבני הקונסוליה יימצאו במפגש שדרות הכרמל ורחוב הגפן.¹⁶ אכן, ביום ראשון 3 באפריל 1938 הונף דגל הרייך הגרמני מעל בניין הקונסוליה. לטקס הוזמנו צעירים חברי הנוער ההיטלראי וילדי בית הספר, ונערכה להם חגיגה צנועה. בנאום שנשא מלשרס לפני הנאספים הוא ציין את חשיבותו של הדור הצעיר לעתידה של גרמניה, ולקריאות 'זיג הייל' הונף דגל צלב הקרס על התורן. יום אחרי כן, ב-4 בחודש, נפתחה הקונסוליה לציבור. כעבור שבוע ימים ערך מלשרס קבלת פנים לכבוד יום הבחירות בגרמניה, ולמועדון הספורט הגרמני הוזמנו כ-300 חברי המושבות בחיפה ובצפון, ובהם, טרח מלשרס לציין בדו"ח שלו, קורנליוס שוורץ (Schwarz), ראש המפלגה הנאצית בארץ.¹⁷

אכן, פתיחת הקונסוליה הגרמנית בחיפה הייתה הכרה מצד המעצמה במשקלה של חיפה במערך העירוני של המרחב ובחשיבותה לכלל המעצמות. שבועיים לאחר הפתיחה הרשמית

13 מלשרס לשרדר בברלין, 28.2.1938, שם.

14 מלשרס למשרד החוץ, 29.3.1938, שם, RAV Haifa 13.

15 RAV Haifa 28, שם, Deutsche Organisationen in Palästina.

16 מלשרס למושל המחוז קירקבריד, 1.4.1938, שם, RAV Haifa 7.

17 מלשרס למשרד החוץ, 13.4.1938, שם.

כבר שיגר מלשרס מזכר למשרד החוץ בברלין, ובו הסביר את חשיבותה הגאו־אסטרטגית של חיפה בהיותה עיר הנמל המסחרי הגדול בארץ ישראל. חברות ספנות גדולות משתמשות בה, ובהן ה־Levante-Linie-Hamburg וכן Atlas-Levante-Linie מברמן, אוניות נוסעים של כל הסוכנויות הגרמניות, ולכל הימאים שלהן הקונסוליה אחראית להעניק שירותים נוסף על התושבים. לחיפה משמעות נוספת לנמל בהיותה הטרימינל הים־תיכוני של IPC, חברת הנפט העיראקית, והנמל משמש למעשה גם את הצי הבריטי. חיפה היא המוקד של חלק המדינה היהודית הצפוני, ובה מתבטא גם החיכוך בין יהודים ובין ערבים בארץ.¹⁸

הקונסול ואזרחי גרמניה

שני טיפוסים שונים של בעלי אזרחות גרמנית נזקקו לשירותי הקונסוליה החדשה: האחד – המתגוררים הגרמנים הוותיקים וכן שלוחי מוסדות רבים של חברות הגרמניות ועדות דתיות שחיו דרך קבע בארץ; האחר – היהודים המהגרים לארץ, רובם המכריע רק מאז עליית הנאצים לשלטון, שהיו בעלי אזרחות גרמנית בד בבד עם רישומם כחלק מהקהילה היהודית בארץ. חיפה הייתה אחד היעדים הבולטים של המהגרים הגרמנים שאיוו להם משכן בעיר הכרמל, אך לא רק בה אלא גם בנהרייה, בקריית ביאליק וכמובן ביישובים כפריים רבים. ראשי הקבוצות הללו ועסקניהן מיהרו לברך על פתיחת הקונסוליה משום שהם נזקקו לשירותים קונסולריים שונים ונאלצו לכתת את רגליהם לקונסוליה ביפו או לזו שבירושלים לצרכים כגון אישורי דרכונים, רישום לידות ופטירות, עדכון רשימות גיוס וחתימה על טפסים רבים שהיו קשורים בעסקאות כלכליות, מסחריות ונדל"ניות.¹⁹

יהודים

סמוך לפתיחתה הרשמית של הקונסוליה בירכו ראשי התאחדות העולים מגרמניה בחיפה את הקונסול לרגל פתיחתה הצפויה. דוד טנה, מזכיר הסניף בחיפה ולימים מנהל משרד השיכון, וד"ר פאול טיפנטל ביקשו ממלשרס אישור רשמי כי אכן מעתה ואילך יוכלו להסדיר את ענייניהם בחיפה.²⁰ עם עניינים אלה נמנו על פי רוב בקשות לחידוש דרכונים ומתן אישורים שונים לעסקאות שנעשו בארץ ובגרמניה בטפסים רשמיים. כך למשל נזקקה גברת בשם לוטה ארנהיים, שנמצאה בברלין, לאישור רשמי על ערך חלקות האדמה שלה במגד, שליד פרדס חנה, אשר היא התכוונה למכור אותן. הם ביקשו תצהיר שמאשר כי ההערכה הייתה מקצועית, בידי שמאי מוסמך, ונימק בפירוט רב את ערך הנכס

18 מלשרס למשרד החוץ, תזכיר בעניין סגל הקונסוליה, 20.4.1938, שם.

19 על עליית יהודי מרכז אירופה וחבלי קליטתם ראו: יואב גלבר, מולדת חדשה: עליית יהודי אירופה וקליטתם, 1948-1933, יד יצחק בן־צבי, ירושלים 1990.

20 דוד טנה וד"ר פ[אול] טיפנטל למלשרס, PAAA, RAV Haifa 7, 21.3.1938.

ומצב השוק המצדיקים את המחיר המבוקש.²¹ והיה גם מקרה של אלמנת אזרח גרמני שגר בחיפה ונותרה עם שלושה ילדים וחובות כספיים עצומים, אשר משרד זליגמן, לויצקי ושות' טיפל בעניינם ותר אחר דרכים מותאמות לחוק הגרמני שהקונסול יכול לפעול על פיהן כדי לסייע להם להתמודד עם החוב באמצעות הגדרה נכונה של מעמדם המשפטי בעיני החוק הגרמני.²² שאלה קשה שעמדה לפתחו של מלשרס הייתה דחיית הגיוס של יהודים אזרחי גרמניה שעלו לארץ והיו מחויבים גיוס כביכול. למרבה האירוניה רק קבלת אזרחות ארץ-ישראלית הייתה עשויה לשחרר אותם מחובת הגיוס לצבא גרמניה.²³ עניין חשוב מכל אלה היה ההיבט של ייצוג שלטון נאצי בארץ, והקונסול עמל רבות להעביר מידע לאנשי משרד החוץ על פעולות מחאה ומכתבים לתקשורת המקומית שפורסמו נגד המשטר הנאצי ונגד התעמולה האנטישמית של גבלס. כך למשל פונה עולה מגרמניה בשם אריק גולדשיידר (Goldscheider) מחיפה למלשרס, שיעביר לקונסול הכללי בירושלים מכתב שהוא ביקש מעורך *Palestine Post*, להביא לידיעת קוראיו. המכתב כוון לגבלס ולשר המלחמה בגרמניה, אבל היה חשוב לו שיתפרסם בארץ משום שלדעתו לא יהיה לדבר פרסום בגרמניה עצמה. במכתב עצמו וגם במאמר שאכן פורסם בעיתון, הוא הודיע על החזרת עיטור צלב הברזל שהוא קיבל על הצטיינותו במלחמת העולם הראשונה, שאז הוא לחם עבור גרמניה. לעיטור המוחזר הוא הוסיף תמונה שלו במדים גרמניים, וכתב: 'המדליה ניתנה לי על גילוי אומץ לב נוכח פני אויב בקרב ריימס, והיא תתאים מאוד לגבלס ושותפיו על גילוי אומץ לב נוכח יהודים בלתי חמושים'. מנגד, הוא 'הודה' לגבלס על שלא הורה להרוס את המצבות של 12,000 יהודים גרמנים אשר נפלו בקרבות למען גרמניה, ובהם כמה מחבריו שהוא הזכיר בשמם, שלגבלס ולמרעיו לא היה זמן להתפנות אליהן.²⁴ נראה כי מלשרס גילה יחס מבין ואנושי כלפי העולים מגרמניה, שכן הקשרים המעטים שהוא רקם באותה תקופה סייעו לו רבות בעת שנאבק על שמו הטוב בתקופה שלאחר המלחמה.

טמפלרים וגרמנים

פעילות אינטנסיבית למדי נפלה בחלקו של מלשרס בכל הקשור למתיישבים ולאזרחים גרמנים בכלל בצפון הארץ. אפשר לזהות שלושה שטחי פעולה שהקונסול היה מעורב בהם במידה רבה: (א) המפלגה הנאצית בגרמניה ובארץ; (ב) ענייני המושבות והמתיישבים הגרמנים; (ג) הגיוס לצבא גרמניה.

- 21 דוד טנה למלשרס, 23.5.1938, שם, RAV Haifa 34.
- 22 עורך הדין ר[ודולף] גוטשלק ממשרד זליגמן, לויצקי ושות' למלשרס, 29.5.1938, שם.
- 23 תיק כללי גיוס ושחרור משירות צבאי, ובכלל זה טפסים לרישום יהודים בעלי אזרחות גרמנית ששינו את כתובתם עם הגירתם לארץ: PAAA, RAV Haifa 38.
- 24 מכתב מהקונסוליה בחיפה לקונסול הכללי בירושלים, 17.11.1938, RAV Haifa 41, PAAA; Jerusalem Post, 1.12.1938, p. 6.

המפלגה הנאצית בגרמניה ובארץ והשפעת פעילותה

הפעילות האגרסיבית של המשטר הנאצי בגרמניה ורדיפת היהודים בה עוררו תגובות לא רק בקרב יהודים שמוצאם מגרמניה אלא חייבו את מלשרס להתמודד עם השפעתה על נתינים גרמנים בארץ בכלל. ב־5 אוגוסט 1938 נשלח למשרד החוץ בברלין מכתב חריף מאדם בשם קרל פרוסט (Prost). הוא הציג את עצמו כראש המושבה הגרמנית בחיפה ופנה ליוזף גבלס בטענות קשות נגד תעמולת הנאצים נגד יהודים בגרמניה עצמה: 'האם ידעת כי בארץ ישראל יש 450,000 יהודים ו[רק] 7,850 אזרחי הרייך? הצעדים הננקטים נגד יהודים מעמידים אותנו במצב של קבצנים. יש לנו סדנאות, נגריות, עסקי שרברבות ועוד, והיהודים הם אלו שקנו מאתנו ואפשרו את קיומנו, אך מאז הצעדים בגרמניה נסגרו כל העסקים שלנו'.²⁵ גם החקלאים הגרמנים לא יכלו לשווק את מוצריהם בגין הטרור הערבי בדרכים ובצירי התנועה לשווקים ובשל חרם היהודים על מוצרים גרמניים. תושבים גרמנים איבדו את ערך רכושם, ובשרונה היו מוכנים לרכוש ולשלם רק 1 חלקי 60 מערך הרכוש שנאמד חמש שנים לפני כן (1933). הוא הפציר בגבלס כביכול לעצור מיד את הפעולות נגד היהודים אם אין ברצונו לראות אותם מזי רעב וכדי לשמר את ערך רכושם, שנאמד בארץ ב־12 מיליון לא"י ובתוך זמן קצר לא יהיה שווה מאומה בשוק. רכוש בערך 4.5 מיליון לא"י נמכר ב־180,000 לא"י, ואם זה יימשך, יהיו תריסר המיליון לכ־580,000 לא"י בלבד. אם לא תיעצר רדיפת היהודים בגרמניה, כתב, סופנו יהיה כשל הגרמנים בדרום טירול שאיבדו את כל רכושם (כאשר סופח האזור לתחומי הרייך ב־1938 והם בחרו לעבור אליו), ולכן זוהי קריאה אחרונה – עצור! מלשרס נאלץ לברר את פשר המכתב, ושב עד מהרה עם תשובה כי אי אפשר לאתר אדם בשם כזה, ויושב ראש המושבה הוא אדם בשם יוהנס פרוס (Pross), ולא קרל פרוסט. גם מספר הגרמנים בארץ הוא 3,000 עד 3,500, ולא כמו שנכתב בפנייה המזויפת, סיים מלשרס, והוסיף כי ההתיישבות החלה ב־1868, ולא ב־1840.²⁶

מלשרס היה צריך לדווח על פרסום מכתב 'זעקה' של מתיישב גרמני מירושלים שפורסם גם הוא ב־*Palestine Post*. המכתב, באנגלית, ובו התנצל הכותב לפני קוראיו כי אין הוא יכול להזדהות בשמו המלא מסיבות ברורות וביקש לשתף את הציבור בארץ במצוקת התושבים הגרמנים החיים בה בתקופה כזו. עד עליית היטלר לשלטון, כך כתב,

חיינו על פי אמונתנו וביחסים טובים עם היהודים וגם עם השלטונות, שאפשרו את שובנו לארץ לאחר המלחמה הקודמת. אך היחסים הטובים עם השלטון ועם היהודים נהרסו מאז עליית הנאצים לשלטון. אנחנו עצמנו מצויים במעקב מתמיד על ידי רשת של מרגלים ופקידים נאצים רשמיים, ואדם לא יכול עוד לסמוך על שכנו, הם מכריחים אותנו להצטרף לאגודות נאציות וכספנו מנוצל למטרות רעות [...] אנחנו מודעים

25 PAAA, RAV Haifa 42. את המכתב העביר ככל הנראה מלשרס לקונסול הכללי בירושלים.

26 מלשרס למשרד החוץ בברלין, 20.8.1938, שם.

למה שהנאצים עושים ליהודים בגרמניה, שמצד אחד מגרשים אותם ארצה, ומצד אחר מסיתים את האוכלוסייה הערבית בארץ נגד היהודים. התוצאה של כל זה היא שאנחנו, המתיישבים התמימים וישרי הדרך, סובלים כמו כל המיעוטים הגרמנים בעולם. איבדנו את אמון היהודים, הרואים בנו אחראים לפעולת הנאצים, והמאורעות שהחלו בגין תעמולה גרמנית גרמו לנו לאבד כל אשר בנינו בעמל רב: העסקים שלנו מתים, אך אנו נאלצים לשלם יותר ויותר לקרנות נאציות וכדי להפגין נאמנות אנו חייבים להצדיע במועל יד ולקרא 'הייל היטלר' בעוד שבתוכנו אנו מייחלים בכל יום לקצו של הנגף המטופש הזה.²⁷

קשה לעמוד על האותנטיות של המסמכים הללו, ואם אכן כתבו אותם מתיישבים גרמנים, אך הם משקפים בהחלט את המציאות שהתמודדו עמה הגרמנים תושבי הארץ בעת שנקלעו למאבק בין היישוב היהודי למרד הערבי והוטל עליהם חרם כבד מהצד היהודי בכל הקשור לקניית מוצרי חקלאות וקבלת שירותים שונים.

ענייני המושבות והמתיישבים הגרמנים

בזיקה לפעילות הנאצים בארץ והחקיקה בגרמניה עצמה נקלע הקונסול גם לנושאים ארציים ויום-יומיים של המתיישבים הגרמנים שראו בו סמכות רשמית של מדינתם. נביא לדוגמה שני נושאים כאלה, שהקונסול נאלץ להיות מעורב ופעיל בהם, אף שלא לפעילות קונסולרית מסוג זה הוכשר: מקרקעין וחינוך.

בתחום המקרקעין נזקק מלשרס להיכנס לעובי הקורה בגין חוקי הגזע שכפתה המפלגה הנאצית על תושבי המושבות ועוררו קשיים רבים במכירת נכסים בעיקר ליהודים. בשתי אספות עוקבות אישרו ברוב מוחלט חברי המושבה בחיפה את כללי מכירת המקרקעין שבידם: מי שמעוניין למכור את רכושו לתושב המושבה שחברותו באגודת המתיישבים תקנית יכול לעשות כן בכל זמן. אסור למכור למי שאיננו תושב המושבה. מי שנאלץ למכור את רכושו אך לא מצא קונה מתושבי המושבה יביא את עניינו לוועד, וזה יקבע מחירי גג ויאשר כל מכירה.²⁸ החלטות המושבה משקפות מצד אחד את הרעיון שאין למכור את הרכוש למי שאיננו גרמני, ומצד אחר את הלחצים שהיו נתונים בהם אז תושבים בעלי רכוש שביקשו לחלט את רכושם בעוד מועד בשל המצב הכללי בארץ, ובעיקר בשל הביקוש הגובר לרכוש בתוככי המושבה מצד תושבי חיפה עצמה. עד מהרה נערמו סוגיות שנכרכו במכירת רכוש גרמני שהועלו לקונסול, וזה שיתף את הקונסול הכללי בירושלים שמא ישגה בהמלצותיו. למשל, בפברואר 1939 ביקש סגן הקונסול האיטלקי בחיפה לרכוש מבנה בבעלותו של המתיישב כריסטיאן שומאכר משום שמשפחתו התרחבה וביתו היה קטן מהכיל את כולה. דא עקא,

²⁷ *Palestine Post*, 4.8.1939, p. 6

²⁸ העתק החלטות האספה של חברי הקהילה הגרמנית בחיפה שנערכו בינואר 1938 ונחתמו בידי יושב ראש הקהילה פרוס, והוא העבירן למלשרס, 26.4.1938. PAAA, RAV Haifa 1.

האיטלקי היה מנוע מלרכוש נכס קרקעי בארץ, והדבר עמד גם בסתירה להחלטת המושבה הנזכרת לעיל. עם זאת, מלשרס המליץ לנצל את האפשרות ש'איש קש' בעל נתינות בין-לאומית אשר נמנה עם המסדר הכרמליטי ירכוש כביכול את המבנה, והקונסוליה האיטלקית תשקיע בשיפוץ ובהרחבה שלו, וטוב יהיה אם לבעלי הברית האיטלקים יתווסף רכוש במושבה הגרמנית. הוא גייס לעזרתו את ראשי ועד המושבה, אשר חששו שמא רכישה בידי מישוהו אחר עלולה לעבור ביום מן הימים לידי יהודים.²⁹ ליתר ביטחון המליץ מלשרס להיוועץ בראש המפלגה בארץ קורנליוס שוורץ, והקונסול הכללי דהלה (Döhle) מיהר לעשות זאת כעבור שלושה ימים. גם ועד המושבה בחיפה הודיע כי הוא מאשר למכור את ביתו של כריסטיאן שומאכר למסדר הכרמליטי וממליץ לרוכש להשכיר אותו לסגן הקונסול האיטלקי.³⁰

פרשה מורכבת שממחישה זאת אף יותר היא זו של האדריכל החיפאי אוטו לוצ' (Lutz), שעבר עם משפחתו הענפה לשטוטגרט, וביקש לחלט את המיטב מרכושו ומנכסיו המקרקעין שלו במושבה ובכרמל. חליפת מכתבים שנמשכה יותר משנה ומצויה בארכיון הקונסול משקפת לא רק סיפור אישי אלא את הלכי הרוח של דמדומי תקופה אשר הנפשות הפועלות בה סברו כי בחלוף הסערה ישוּבו חייהם לקדמותם. לוצ' מכר קודם כול את רהיטיו הטובים לקונסול עצמו, וממנו ביקש שישלם במזומן, ואילו מעטים מרהיטיו הוא הפקיד בידי עוזרו של מלשרס, כריסטוף הופמן. כמה מהם היו שייכים במקור למשפחתו של הקונסול לשעבר פרידריך קלר, ותמורתם הציע שישלח להם רק שני ארגזי תפוזים מארץ ישראל, זו הייתה עסקה הוגנת לדעתו.³¹ עניין רב היה לו במגרשו על הכרמל, שהוערך לטעמו במחיר נמוך מדי, והוא סחף את הקונסול להיוועץ שוב ובשוב בשמאי מקרקעין ובמבני דבר. תחילה קיבל הערכה מאדם שהיה אמון על הקונסול; זו נראתה לו זעומה לעומת המחירים שזכר, וגם הערכתו של שמאי גרמני לא עלתה על 2,480 לא"י עבור ארבעה דונם, מקצתם מאושרים לבניין, והשאר – שטח ירוק במדרון. לוצ' ביקש חוות דעת משמאי ממשלתי מוסמך שלא היה אלא יהודי בשם ד"ר ברנהרד אשר.³² הלה פרס את משנת הערכות השמאי למחירי מקרקעין בחיפה ובכרמל על פי סוג המקרקעין, אפשרויות בנייה, נגישות לרחוב הראשי על רכס הכרמל, ובייחוד היה חשוב בעיניו להדגיש כי רק יהודי אשר יעלה מגרמניה יוכל לשלם מחיר מלא בכסף גרמני כחלק מהסכמי ההעברה, ולכן השוק המועדף הוא בקרב יהודי גרמניה דווקא.³³ לוצ' הדגיש לפני הקונסול כי מאחר

29 מכתב מפורט ממלשרס לקונסול דהלה, 4.2.1939, שם.

30 דהלה לקורנליוס שוורץ, 18.2.1938 ומכתב ועד המושבה הגרמנית בחיפה למלשרס, 4.5.1938, שם.

31 לוצ' למזכיר הקונסוליה הופמן, 12.11.1938, שם, RAV Haifa 34.

32 ד"ר האנס ברנהרד-ברני אשר (1904-1978) היה שמאי ויועץ מקרקעין בחיפה, בנו של זיגפריד אשר, אדריכל ובר-סמכא בענייני בולאות, הקים את איגוד הבולאים בישראל ואת החברה הגנאלוגית בירושלים.

33 אשר הגיש חוות דעת מלומדת בשישה עמודים המפרטת את מקום המבנה, את זכויות הבנייה, עסקאות באזור, סיכויי פיתוח התשתית בסביבה ונתונים משווים: ברנהרד אשר למחלקת מט"ח במשרד האוצר בברלין, 25.3.1939, RAV Haifa 34, PAAA.

שמדובר בחלקה בהר הכרמל אין היא בתחומי המושבה הגרמנית, ועל כן אפשר לאשר כי אין מדובר בנטע יהודי בתוככי המושבה עצמה.³⁴ המגעים פסקו עם פרוץ המלחמה, ולוץ נאלץ לפרנס את משפחתו בדרכים אחרות ככל הנראה.

לעניין דומה נדרש הקונסול כמי שמוסמך לברר עסקאות מכירה של אדמות גרמנים, במקרה של המושבה הזעירה נויהרדטהוף (Neuhardthof) שמדרום לחיפה.³⁵ בשנות השלושים של המאה ה-20 ניסו בעלי האדמות הגרמנים לפתח את המושבה בתחום הקייטנות, לאחר שגידולי החקלאות וקשיי העיבוד היו נטל ולא הניבו פירות שיאפשרו צמיחה. בעת ההיא נדדו חופי הרחצה של חיפה למישור החוף מדרום לעיר בשל בניית נמל חיפה, אשר גזל את חוף הרחצה ההיסטורי שהיה בחזית העיר צפונה. בעלי אדמות נויהרדטהוף סברו כי כדאי להשקיע בפיתוח חוף רחצה שיישען על חולות הזהב מצד אחד ועל בתי קיט ונופש באחוזתם הנטושה מצד אחר. לשם כך הם אף ערמו על החוף דיונה מלאכותית ונטעו עצים; ואכן, הגרמנים תושבי חיפה נהגו לפקוד את החוף החדש. אז ביקשו למנף את העניין ולמכור את נחלתם ליזם גרמני טמפלרי במקורו, שהתיישב באלכסנדריה, מצרים, ושמו גוסטב בויירלה (Bäuerle). פרידריך ואגנר (Wagner) ראש הסניף של המפלגה הנאצית בחיפה כתב אפוא קודם כול לראש המפלגה בארץ קורנליוס שוורץ לשאול בעצתו, ושייתף בכך את הקונסול מלשרס. ואגנר הדגיש בפנייתו כי הוא חושש שמא בויירלה אינו אלא 'איש קש' של קונה אחר משום שאיננו משוכנע כי יש לו בכלל משאבים בהיקף שיאפשר את רכישת המושבה, אשר ערך אדמותיה מוערך ב־70,000 לא"י. אמנם אין מדובר פה במכירה ליהודי משום שהקונה מתחייב לרשום את הקרקעות על שמו, לעבד את הנחלות במשך שנתיים לפחות ולא להביא שום יהודי לפעול במקום, אבל בכל זאת קיים חשש, ונראה הוא מבקש להגן על עצמו לפני שתאשר המושבה בחיפה את הרכישה. אכן כעבור שנתיים ימים, כלומר ב־1941 יוכל בויירלה לעשות באדמות כרצונו, אבל עד אז אולי ישתנו הזמנים.³⁶ שוורץ דווקא מיהר לטפל בנושא והביע תמיכה בעסקה; הוא הדגיש כי הפעם מדובר בגרמני 'משלנו', מבית שאן, ולא ב'חברים המיוחדים שלנו' (unsere speziellen Freunde), ועל כן אין צורך באישור מברלין. אכן, הקונסול הכללי סר לעצתו של מנהיג המפלגה ואישר את הבקשה מחיפה ללא צורך להפנותה לברלין.³⁷ גם במקרה זה לא עלתה יפה עסקת המכירה, וכשעזבו תושבי המושבה את הארץ היא עוד הייתה רשומה על שמם.

34 לוף למלשרס, 27.9.1938, שם.

35 על נויהרדטהוף וקורותיה ראו: יוסי בן ארצי, 'מושבת בת טמפלרית נשכחת', קתדרה: לתולדות ארץ ישראל ויישובה, 179 (תשרי תשפ"ב), עמ' 63-86.

36 יושב ראש התא המקומי בחיפה פרידריך ואגנר ליושב ראש המפלגה בארץ שוורץ, 12.5.1939, PAAA, RAV Haifa 34.

37 שוורץ לדהלה 19.5.1938, ותשובתו של דהלה 22.5.1938, שם.

הגיוס לצבא גרמניה

מלשרם היה אמונן גם על עריכת רשימות חייבי הגיוס לצבא גרמניה מקרב תושבי המושבות הגרמניות הצפוניות, ועל מילוי שאלוני הגיוס ובקשות הפטור מגיוס שלהם. ההוראות של פיקוד שירות אזרחי חוץ-לארץ (Ordienstkomander Ausland) מברלין הגיעו בשלהי 1937, ובהן פורטו כל הרישומים שיש לעשות בנוגע לאזרחים גרמנים שמצויים בחוץ-לארץ.³⁸ מלשרם נערך עד מהרה לבצען. הוא מינה את עוזרו הופמן להפיצן למתיישבים בחיפה ובמושבות בעמק, ומהם תבע למלא את הטפסים ולהשיבם לידי. לשם כך הוא ערך רשימה מסודרת של מחזורי הלידה המתאימים, מילדי 1894 עד ילידי 1922, כלומר טווח הגיוס שחל על גילי 17 עד 45. לכל שם ניתן מספר סידורי, ולצדו תאריך לידה, כתובת והערה על שירות צבאי בעבר או שירות במילואים.³⁹ בסך הכול נרשמו 175 גברים בגילי הגיוס האפשריים, וכל אחד מהם נדרש למלא טפסים מורכבים ועמוסים מידע אישי ומשפחתי. מלבד פרטים על תאריכי לידה, לימודים ונישואים, פורטו בטופס פרטים על שורשי קבלת האזרחות הגרמנית, שכן רבים מן המחויבים בגיוס נולדו או היו בני מהגרים מארצות אחרות כגון רוסיה וארצות הברית שהתיישבו בשלהי המאה ה-19 בחיפה. נוסף על כך, פרטי פרטים על כל בני המשפחה – ההורים, הילדים ותאריכי לידתם, וכן פרטים על אודות שהייה אחרונה בגרמניה ורכישת המקצוע. מי שנמנה עם אגודה כלשהי פירט על אודותיה. נוסף על כך הגיש כל אחד קורות חיים, ובהם פירוט בעניין היחידות שהם שירתו בהן בשירות צבאי בעבר, תפקידים, מחלות, קורסים ואותות שירות, וכן הצהירו המועמדים על היותם ארים כחוק. לכלל החומר האישי הרב הזה שהשתרע על חמישה עמודים יכלו המועמדים לצרף בקשות פטור כדי להישאר בביתם. היה עליהם לנמק בפירוט מדוע הם מבקשים שלא לשרת בצבא. הנה למשל המקרה של כריסטוף גוטליב שומאכר (Schumacher), אחד מתשעת ילדיו של המהנדס, החוקר, הקרטוגרף והארכאולוג המפורסם גוטליב שומאכר.⁴⁰ כריסטוף נולד בשנת 1897 בחיפה, כלומר כבר היה בן 42 בעת מילוי הבקשה. את אזרחותו הגרמנית הוא השיג דרך הוריו, שהתאזרחו גם הם רק ב-1904, בהיות אבי המשפחה מהגר מארצות הברית. המועמד למד בבית ספר מקצועי והשתלם גם בתרגום, ולפיכך יכול להתבטא בארבע שפות, ובכללן ערבית. הוא החזיק ברישיון נהיגה ושירת כמתנדב בצבא גרמניה ארבע שנים (1915-1919), ושם סיים כתת-קצין. הוא עצמאי שמפרנס את משפחתו, חבר במפלגה ובמועדון הספורט בחיפה. לפרנסתו הוא עבד בכמה מקומות עבודה כפקיד מומחה בענייני כספים, בחברת ביטוח גרמנית, בעסק הסיטונאי הגדול של ספיניי (Spiney)

38 Militärdienst: Erfassung den Dienstpflichtung (כללי חובת השירות), 10.12.1937, כללים לגיוס אזרחים בחוץ-לארץ, ובכללים יהודים, וחובת הרשמה בקונסוליות, שם, RAV Haifa 38.

39 Liste der Arischen Wehrfähigen (רשימת הארים שמתאימים לשירות צבאי) ללא תאריך, שם, RAV Haifa 14.

40 עליו ראו: יוסי בן ארצי, 'גוטליב שומאכר – מפות ותכניות לפיתוח חיפה בשלהי המאה הי"ט', קתדרה: לתולדות ארץ ישראל ויישובה, 73 (תשרי תשנ"ה), עמ' 62-83.

בחיפה, ולאחרונה בבנק אגודת הטמפלרים כממלא מקום המנהל בסניף חיפה. בבקשתו לקבלת פטור מגיוס ציין כי הנימוק היחיד לכך הוא היותו מפרנס יחיד של משפחתו בת חמש הנפשות, ובהן ילדים בגיל בית הספר, ולצערן אין לו הון או רכוש, אבל יש לו לעומת זה חוב גדול על הבית שבנה בחיפה. אם תיפגע הכנסתו החודשית, בני המשפחה עלולים להיקלע למצוקה. זהו הנימוק היחיד שהוא ביסס עליו את בקשתו שלא להתגייס ולהמשיך לעבוד לפרנסת המשפחה.⁴¹ כמוהו פנו רבים מאנשי חיפה לבקש פטור משירות, בעיקר בשל נימוקים דומים של פרנסת המשפחה או סיוע להורים בתפעול המשק והעסקים. לבקשה לא הגיעה תשובה, ורבים מבני המושבות הגרמניות גויסו ליחידות שונות בצבא גרמניה במלחמה.

הדוגמאות שהובאו כאן למציאות היום יומית של חיי המתיישבים הגרמנים בארץ תורמות לתמונה המאוזנת המשתקפת מהמחקר הקיים על יחסם של מתיישבים אלה, ובייחוד של הטמפלרים, לנאציזם בכלל. אמנם קיימת דעה מושרשת בציבור כי הם תמכו תמיכה גורפת במשטר ושיתפו עמו פעולה נגד הבריטים והיהודים בארץ, אך זו כבר הווארה לאשורה בידי חוקרים שונים. אכן רבים היו חברי מפלגה ואחרים שהשתתפו בפעילותה, אך בכל זאת היה על כל אלה להתמודד עם לחצייה מחד גיסא ועם המציאות הארץ ישראלית מאידך גיסא.⁴²

איפה השטיחים הפרסיים? המאמץ הסיזיפי להשבת הרכוש

כאמור, הקונסול מלשרס עזב את חיפה ב־21 בספטמבר 1939, שלושה שבועות לאחר פרוץ המלחמה, והותיר בה רכוש אישי רב, בייחוד חפצי אמנות, מזכרות מתקופות שירות באתיופיה ובטהרן ושטיחים יקרים שהביא מאיראן. כזכור, בשנות המלחמה הוא המשיך לשרת במשרד החוץ, ואחרי כן שב לעיר הולדתו ברמן. בית הקונסוליה הופקד למשמורת בידיה של עובדת זמנית בחסות קונסול ספרד, ובזמן המלחמה ביקשו שלטונות הצבא להפקיעו כמה פעמים לצורכי מגורים של קצינים בכירים.⁴³

בשלהי 1946 ובשנת 1947 הוא ניסה להשיב את רשימת הרכוש הארוכה שהכין. הוא בנה לעצמו נרטיב מעניין של זכאות ליחס הולם מצד רשויות המנדט הבריטי, ואחרי כן מצד ממשלת בריטניה וגם של ממשלת ישראל. במכתב הראשון ששלח מלשרס לאחר המלחמה אל ידידים מתקופות שירות שונות שלו הוא הציב את הבסיס לטיעונו בסיפור שהוא הלך והעמיק בשנים שאחרי כן. במכתב להאנס שטפנס (Steffens), שהיה קונסול כבוד כללי של

Anmeldeblatt Christof Schumacher, 23.6.1939, PAAA, RAV Haifa 14 41

42 תמונה מלאה ונאמנה מתקבלת ממחקרה של Heidemarie Wawrzyn, *Nazis in the Holy-Land* 1933-1945, Walter de Gruyter, Berlin 2013 ובו נתונים מדויקים על מספר חברי המפלגה והפעילות במושבות הטמפלרים ובכלל; וגם מתוך: Francis R. Nicosia, *The Third Reich and the Palestine Question*, Routledge, Austin 1985, pp. 94-96

43 ארכיון המדינה, הקונסוליה הגרמנית בחיפה, מ' 498/46.

אתיופיה בברלין לפני המלחמה, סיפר מלשרס עוד בספטמבר 1946 כי השאיר בחיפה את רוב רכושו היקר מכיוון שסבר שלגרמניה אין סיכוי רב במלחמתה וכי ניסיון העבר הוכיח שכאשר תמה מלחמת העולם הראשונה החזירו הבריטים לדיפלומטים גרמנים את רכושם. עתה נודע לו מאדם שחוזר מארץ ישראל כי כל רכושו הופקע בידי האפוטרופוס על נכסי אויב וכי מן הסתם אפשר להשיב ממנו את חפציו הרבים. בין אלה נמצאות בייחוד מזכרות מיוחדות, כגון תמונה במסגרת מיוחדת וכלי אגרטל שהעניק לו הקיסר היילה סלאסי (Selassie), כתודה על שסייע לכמה אזרחים גרמנים-אתיופיים שמצאו את דרכם לטהרן.⁴⁴ באוקטובר 1947 כתב לעורך דין בשם ד"ר ליבהאבר (Liebhaber) כי הוא מבקש את עצתו הטובה בעניין הצגת תרומתו המגוונת להגנה על יהודים. מלשרס תיאר בשישה עמודים את מעשיו הטובים למען יהודים עוד מימי שירותו בטהרן. הוא הזכיר שמות אחדים של יהודים גרמנים שהיו שם פליטים ולהם היה לעזור רב בעניין השגת תעודת מעבר. כך עשה גם עבור 1,200 ה'מתיישבים' בארץ ישראל (הטמפלרים) ועבור אלפי יהודים בעלי אזרחות גרמנית שהגיעו לארץ ישראל והתגוררו בשטח שבאחריותו. הנה למשל הוא היה בקשר עם התאחדות העולים מגרמניה ומאוסטריה וטיפל בבקשות רבות שלהם בנושאי רכוש, מכר ועוד. בנדיבותו הרבה הוא העניק לרבים דרכונים גרמניים, אחרים שנותרו בגרמניה הוא הזהיר בענייני רכוש, הוא הציל רבים מהם מציפורני הגסטפו בעזרת מתן אשרות מסע, ובעיקר טיפל בהעברות רכוש ועסקאות לפי הסכם ההעברה שאפשרו לעולים מגרמניה להיקלט ביתר קלות בארץ. הוא השאיר לטעמו מורשת עצומה של עזרה ליהודים והותיר בחיפה את כל התיקים שעסקו בכך, תוך כדי סיכון אישי שאם אכן יכבשו את חיפה כוחות גרמניים, יתגלו התיקים ויאונה לו רע מצד המשטר הנאצי (הדבר לא תואם את הספקנות שהפגין כביכול בדבר תוצאות המלחמה). מאחר שגם כל רכושו בגרמניה ירד לטמיון בהפצצות הכבדות, הוא נותר חסר כול וביקש להשיב לו את הפריטים שברשימה אשר הוא צירף לפנייה. ברשימה היו מערכות רהיטים של שלושה חדרי שינה, שולחן אוכל ענקי לתריסר סועדים וסלון קומפלט שעשוי מעץ אלון, שולחן כתיבה, כיסאות ומנורות. נוסף על כך הוא הותיר חדר שינה קטן וכן ארונות זכוכית, מטבח מצויד במלואו בכלים חשמליים, מכונת אופל מדגם קפיטן, ויותר מכול – 49 שטיחים פרסיים מקוריים ומשובחים בני ארבעים עד מאה שנים שנארגו בטהרן. הוא השאיר מאחוריו גם אוסף של 800 בובות קוראניות מברונזה, כלים יפניים וסיניים עתיקים, דמות בודהה יפנית מעוצבת ואוספים פרסיים ואתיופיים מתנת הקיסר היילה סלאסי, ועוד ציורים, אקוורלים ו-300 ספרי עיון ומדע. מלשרס המשיך ובנה את גרסתו לכפיות הטובה של הבריטים, ובכלל זה על שהשתתף בהתנגדות להיטלר ב'קשר ה-20 ביולי 1944', לא פחות. כאן הניח מלשרס גם את טיעונו בדבר השתייכותו לקבוצה במשרד החוץ שפעלה נגד ריבנטרופ (Ribbentrop) השר הממונה ואף רמז שהיה קשור לחבורת הקושרים נגד היטלר. לבסוף הפציר מלשרס

44 מלשרס להנס שטפנס, 14.9.1946, NL186/17, PAAA. שטפנס היה סוחר נשק, נאצי פעיל, ולימים קונסול כבוד כללי של אתיופיה בברלין, והשתתף בשכנוע הקיסר להילחם בפלישת איטליה לאתיופיה ב-1935 באמצעות אספקת נשק שמימנה ברלין.

בעורך הדין לנסות לפעול לבדו או לגייס עבור המשימה גם עמית בחיפה ולקבל חוות דעת על פועלו שנזכר גם מראשי המחוז הבריטי שהוא הכיר בעת שירותו בחיפה.⁴⁵ בתוך זמן קצר גייס ידיו של מלשרס את עורך הדין ד"ר הרברט פרדו (Pardo), שנע בין חיפה ובין המבורג.⁴⁶ הלה יעץ למלשרס להכין רשימה מדויקת ביותר של רכושו המופקע ולהצהיר עליה בפני האפוטרופוס על נכסי אויב בירושלים ובפני מושל מחוז הצפון לאו (Law). פרדו עצמו פנה לאפוטרופוס והדגיש כי מלשרס ראוי ליחס הוגן בשל התנהלותו כלפי היהודים ובכלל בעת שירותו בחיפה לפני המלחמה.⁴⁷ מתברר שפניות עורך הדין הגיעו לשערי לונדון משום שהשר לענייני המושבות קריץ'-ג'ונס (Creech-Jones), שאליו פנה פרדו, הורה לעוזרו באפריל 1948, בעיצומה של המערכה הניטשת בארץ, להעבירה לנציב העליון והנחה אותו שלא לדחותה.⁴⁸

אמנם מלשרס סבר כי חברתו עם שטיחיו היקרים קרבה ובאה, אבל נכונה לו עוד דרך ארוכה לחלט את רכושו או את ערכו הכספי. הבריטים העבירו מארץ ישראל ללונדון מסמכים רבים וגם כספים שלהם ושל נתיני חוץ-לארץ שחיו בארץ, אבל דרשו לדון בכל התביעות והבקשות רק בשיחות על ההתחשבנויות הכספיות בינם ובין ממשלת ישראל. רק באוקטובר 1948 נודע למלשרס על גורל הרכוש ועל זכויותיו ששמר האפוטרופוס על נכסי אויב שהגיע ללונדון עם הרישומים המדויקים. מאלה עולה כי לזכותו של מלשרס עמדו 240.124 לא"י שהיו בחשבון האישי שלו בבנק אגודת הטמפלרים, שכבר היה בהליכי כינוס, ועוד 790.582 לא"י בגין ערך הרכוש שלו שנמכר במכירות פומביות לאחר הפקדתו בידי האפוטרופוס. עוד התברר כי רכושו נמכר, למעט השטיחים הפרסיים, שלא הושג בעדם מחיר המטרה. הם נשמרו עם עוד רכוש בבית הכנסת בתלפיות ונלקחו שלל במאוס 1948.⁴⁹ להוותו נמסר לו עוד כי מקצת הרכוש שעמד למכירה באוקטובר 1947 יכול להניב עבורו עוד 1,300.980 לא"י, אך בשל ויכוח בין המתחרים לא הגיעו לכלל חלוקה לזוכים, ועתה כמובן אי אפשר לקחת אותם עם עזיבת הממשל הבריטי את הארץ. מלשרס ביקש אז להאיץ את הבירור בדבר רכושו, ומשרד עורכי הדין שלו פנה לאחד הבכירים במשרד

45 מלשרס לד"ר ליבהאבר, 16.10.1947, שם.

46 עורך הדין ד"ר הרברט יוסף בנימין פרדו (המבורג 1887-חיפה 1974) היה בעת ההיא הבעלים של משרד בחיפה, גר בדרך הזהר 34 (כיום שדרות הציונות) ושכר גם משרד ברחוב הראשי של המבורג, ברישיון מקומי. נקבר בשדות ים, ששם התיישב בנו בנימין. פרדו היה נצר למשפחה בעלת מוניטין רב בהמבורג, שירת כשופט צבאי במלחמת העולם הראשונה, כיהן כראש קהילת יוצאי פורטוגל בעיר וראש הסניף של התנועה הציונית. עלה לארץ ישראל ב-1933. לאחר המלחמה היה יושב ראש הקהילה היהודית, ויש על שמו רחוב קטן בהמבורג. Ina S. Lorenz, *Herbert Pardo, Hamburger Sefarde, Jurist, SPD-Parlamentarier, Zionist*, Hentrich & Hentrich Verlag, Berlin and Leipzig 2021.

47 פרדו למלשרס 21.11.1947 ופרדו לאפוטרופוס על נכסי אויב, 20.12.1947, PAAA, NL 186/17.

48 מכתבי תת-השר לענייני המושבות לפרדו, 16.4.1948 ו-22.11.1948, שם.

49 פרדו למלשרס, 25.11.1948, שם.

עורכי הדין בירושלים, משרדו של ברנרד ג'וזף – הוא דב יוסף. בנובמבר 1949 דיווח הלה לד"ר פרדו, במקום מושבו בהמבורג, כי לאחר בירורים מספר הצליחו אנשיו לברר מה עלה בגורל הרכוש, אף שהתיק האישי של הקונסול אבד. בתיקי האפוטרופוס בירושלים לא נמצא דבר, ובכל זאת הצליח המשרד לאתר שני תיקים שעסקו במכירות פומביות של רכוש גרמני שנשמר במנזר סט. וינסנט דה פול, שנערכו באוקטובר 1947. במכירה זו נמכרו עבור 25 לא"י מקרר מתוצרת בוש שהיה רשום על שמו של מלשרס וכן 11 שטיחים. המחיר שנקבע לשטיחים לפני המכירה היה 422 לא"י, אך רק שישה מהם נמכרו בעבור 170 לא"י. בתיק שני של מכירות פומביות של רכוש שנשמר בבית הכנסת בתלפיות נזכרת מכירה שנערכה ב־28 בנובמבר 1947 (בלייק סאכסס נערך בדיוק אז הדיון על החלוקה). ושם הועמדו למכירה 19 שטיחים של מלשרס, 15 מהם נמכרו וארבעה לא זכו במחיר המינימום הנקוב עבורם. המשרד טרח לפרט אילו שטיחים אלה, אחד מהם נארג ממשי והוערך לבדו בשווי של 400 לא"י. אכן, הקונסול ידע כי כדאי להתאמץ להשיג את שטיחיו הפרסיים גם כעבור עשור מאז הפקירם בארץ. המכירה הניבה עבורו 515.430 לא"י. עוד ידע המשרד לדווח כי מקצת השטיחים והרהיטים של הקונסול נלקחו לצרכיה של ועדת אונסקו⁵⁰ בעת שהותה בירושלים. כעבור המידע רב־הערך הזה גבה דב יוסף, לימים שר הקיצוב, 25 לא"י, הרבה פחות מהשטיח הזול ביותר של הקונסול.

לזכותו של מלשרס עמדו אז סכומים נכבדים במונחי הזמן – 1,030.706 לא"י רשומים על שמו בפיקדון ועוד 1,300.980 לא"י אם יושג הסדר עם הגוף האחראי לכך בממשלת ישראל היורשת של שלטון המנדט (1 לא"י-כ־5,000 ש"ח). פרדו חבר לעורך דין לונדוני, וזה ניסה להעביר למלשרס את הסכומים שהובאו מארץ ישראל ללונדון, אך הובהר לו עד מהרה כי חלוקה לבעלי זכויות על כספים כאלה תיעשה אך ורק למי שהיו נתין של בעלת ברית במלחמה, ומלשרס ממש לא יכול להימנות עמם.⁵⁰

כל אותן שנים ניסה מלשרס להגיע לכל ארגון ואדם שיוכלו אולי לקדם את מרדפו אחר השטיחים והרכוש שאבד, ובתיק העיזבון שלו המופקד בארכיון ההיסטורי של משרד החוץ של גרמניה שמר כל פיסת מידע על ענייני השבת רכוש אויב או משא ומתן שהייתה ישראל מעורבת בו. אפילו לשרל לוצ' (Lutz), חסיד אומות עולם שוויצרי מפורסם, פנה בתקווה שיוכל להתערב במנזר הצרפתי שמא שטיחיו עוד מונחים שם.⁵¹ באותו שלב קיבל מלשרס מידע מרעייתו של הקונסול הכללי הגרמני לשעבר בירושלים אליזבת דהלה כי קיבלה הודעה מאגודת הטמפלרים שענייני הרכוש של המשפחה יטופלו מעתה כחלק מחבילת הפיצוי הגדולה לכלל אזרחי גרמניה שחיו בארץ, ונציגי האגודה הם שיטפלו גם במשפחות הדיפלומטים. יש למהר ולהירשם, היא המליצה לו. לאחר שש שנות מרדף אישי הצטרף מלשרס לבעלי החוב האחרים שהמתינו למשא ומתן בין ממשלות ישראל, בריטניה, אוסטרליה וגרמניה המערבית, שהיה עתיד לפצות את ישראל על ידי גרמניה ואת

50 משרד עורך הדין לינדו ושות' מלונדון לפרדו בהמבורג, 7.2.1949, שם.

51 מלשרס לשרל לוצ', 4.7.1950, שם.

המתישבים הגרמנים שהוכרוזו כנתיני אויב ורכושם הופקע.⁵² על כן חבר מלשרס לידידי משכבר הימים בחיפה – חברי אגודת הטמפלרים, שניהלו משא ומתן ארוך. זה הסתיים בסופו של דבר בבוררות בין-לאומית.⁵³ הוא נכלל ברשימת התפוצה של מנהלי המשא ומתן מטעמים והגיש להם שוב רשימה מפורטת של רכוש הרב, שהוא אמד אותו בראשית שנות החמישים של המאה ה-20 בלא פחות מ-50,000 מארק גרמני, כלומר יותר מ-4,200 ל"א בערכי הזמן. בזמן המשא ומתן התבשר מלשרס כי ממשלת בריטניה הסכימה לשחרר את כספם של דיפלומטים גרמנים ששירתו בארצות שכבשה בריטניה והוחזק בלונדון. ב-15 ביולי 1953, שבע שנים לאחר שהחל מלשרס בהשבת רכושו או ערכו הכספי, זוכה חשבונו של בבנק בסך 1,900 לירות סטרלינג, שערכם נאמד אז ב-22,249.19 מארק גרמני.⁵⁴

המאבק לטיהור המוניטין, 1951-1962

בד בבד עם המרדף הממושך של מלשרס אחרי השטחים, הרכוש והפיצוי הכספי הוא נאלץ להתמודד גם עם צללי העבר בנוגע לעמדותיו ותפקודו בימי המלחמה בשירות החוץ של גרמניה, שהוא שב אליו בדצמבר 1949. החזרה לשירות לוותה בתהליך דה-נאציפיקציה שניהלו בעלות הברית, ובמקרה שלו – הצוות של ארצות הברית. מלשרס טעם לראשונה, עוד במשא ומתן על כספו, ביקורת עוינת, בעת שפורסמו בעיתון הארץ בקיץ 1951 ידיעות שראו אור בעיתונות היהודית האמריקנית. באחת מהן דווח כי אחד מראשי הקונגרס היהודי העולמי הרב מוריס פרלצווייג (Perlzweig)⁵⁵ סיפר על חקירה שהקונגרס מנהל

52 תיאור משפטי של התהליך כולו מצוי בבג"ץ 3198/05 בעניין תביעה של תושב שרונה לשעבר נגד עיריית תל אביב להשיב לו את הבעלות על רכושו בטענה שהשימוש המיועד אינו הולם את מטרת ההפקעה. השופטת איילה פרוקצ'יה היטיבה לתאר את תהליך ההפקעה של רכוש הגרמנים בארץ ואת המשא ומתן על הפיצוי הכספי שקיבלו, הן כפרטים הן בנוגע לנכסי ציבור. ראו: יוסי כץ, 'של מי המושבות הגרמניות? חוק נכסי הגרמנים ופיצוי על רכושם בישראל', עיונים בתקומת ישראל, 17 (2007), עמ' 431-464; על המשא ומתן בין הממשלות ראו: Nana Sagi, *German Reparations: A History of the Negotiations* (trans. from German by Dafna Alon) Magnes Press and the Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem 1980. בנושא השילומים והפיצויים יש ספרות ענפה, כאן נזכיר רק את ספרו של יעקב טובי, *החורבן וההשבו, מדינת ישראל והשילומים מגרמניה 1949-1953*, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2015.

53 על התהליך מנקודת המבט של מייצגי הטמפלרים ובכללם מלשרס ראו: Paul Sauer, *Uns rief das Heilige Land*, Konrad Rutland, 'Buying Out of the Matter: Australia's Role in the Restitution for Templar Property in Israel', *The Journal of Israeli History*, 24, 1 (March 2005), pp. 135-154.

54 משרד החוץ של גרמניה למלשרס, 15.7.1953, PAAA, NL 186/17.

55 מוריס פרלצווייג (1895-1985), ממייסדי הקונגרס היהודי העולמי ב-1936, ראש המחלקה הבריטית ונציג הארגון באו"ם מ-1945. שימש ראש המחלקה הבין-לאומית של הארגון והיה גורם מרכזי במימוש התחייבות בעלות הברית לקיים את תהליך נירנברג והבאת פושעי מלחמה לדן.

בדבר שילובם מחדש של נאצים בשירות החוץ המערב־גרמני. בין השאר הוא הזכיר כי אחד המינויים הוא של סגן מנהל מחלקת הסגל וילהלם מלשרס וכי הוא זוכה בשל כך לעמדת השפעה של ממש בשירות החוץ ובמינויים בו. מלשרס היה כמו שנמסר יועץ וראש המחלקה למזרח הקרוב כל המלחמה, ובא במגע עם המופתי והעמיד לרשותו אמצעים לתעמולה שניהל. האדם שהעביר את הידיעה לעורך הדין פרדו היה יועץ בשגרירות ארצות הברית בתל אביב ד"ר לוין⁵⁶. J. H. Leviene פרדו העביר את הידיעה ללקוחו, וזה מיהר לשגר לו מענה מפורט על מעשיו במלחמה ועל קשריו עם המופתי בעת מילוי תפקידו. טענתו הראשונה הייתה כי שני הממונים עליו ד"ר האס וד"ר שוורץ, שהודחו משירות החוץ בימי המלחמה כי היו נשואים לנשים 'עם דם יהודי', החזירו אותו לשירות החוץ ולמחלקת הסגל. הוא הוסיף כי הוועדה העליונה של בעלות הברית חקרה אותו בכל דרך אפשרית. לגופה של טענה השיב מלשרס כי ברור שהיו לו מגעים עם המופתי מכוח תפקידו וכי הוא ניהל אותם באופן שבסופו של דבר הגיש נגדו המופתי תלונה לשר החוץ ריבנטרופ על שמלשרס מערים קשיים במימוש טובתו. במכתב אחר הדגיש מלשרס כי לא נתן מעולם אפילו פפניג אחד למופתי עבור התעמולה שלו. את המופתי מימן ריבנטרופ מקרנות שלו, ויתר על כן, המופתי היה בקשר הדוק עם יחידות אס־אס של הימלר, שבעצמו לא היה ממש מיווד עם ריבנטרופ. משום כך נסע המופתי לארצות שונות בזמן המלחמה שלא בברכתו או באישורו של משרד החוץ.⁵⁷

ההתמודדות של מלשרס עם עברו בזמן המלחמה העסיקה אותו לא מעט, והוא גייס לעזרתו ידידים; אלה יעצו לו לאסוף מכתבי תמיכה מצד יהודים בישראל, שעמם היה בקשרים חיוביים בזמן שירותו בחיפה. אכן, לאלה הוא נזקק כעבור עשר שנים, שאז שוב עלתה שאלת תפקידיו בזמן המלחמה ועמדתו כלפי היהודים ובכלל. היה זה כאשר בעיתון ידיעות היום פורסמה כתבה ביולי 1962 בעניין נאצים לשעבר שעובדים במשרד החוץ המערב־גרמני.⁵⁸ אז, בתפקיד שגריר באתונה, כתב מלשרס לידיד חיפני בשם אדי פוטציגר (Putziger) מכתב, ובו הוא שב והעלה את טענותיו הרגילות: בכואו לחיפה לא היה חבר במפלגה הנאצית, הוא הצטרף אליה יותר מאוחר, ואין הדבר מעיד עליו, או על רבים אחרים במשרד החוץ, שאכן הזדהה עם המפלגה ועם רעיונותיה. בכלל, עובדי משרד החוץ היו חלוקים בנוגע למפלגה הנאצית, ומי שהזמין אותו לעבודה בחזרה במשרד היה נשוי ליהודייה ונאלץ להגר מגרמניה, ולפיכך בוודאי לא היה מזמין נאצי לשעבר לעבוד במשרד תחתיו. ככלל, כל העובדים כמותו עברו את ביקורת המשלחת העליונה של בעלות הברית, צוות ארצות הברית, ונחקרו עד תום לפני ש'טוהרו'. הוא כמובן שב וטען שהשתתפותו

56 ד"ר לוין פעל בנספחות המסחרית של שגרירות ארצות הברית בישראל בראשית שנות החמישים, בעיקר בתרגום חומר כלכלי ומסחרי מעברית לאנגלית.

57 מכתבים ממלשרס לפרדו, 13.8.1951, 30.8.1951 ו-15.9.1951, PAAA, NL186/17.

58 את העיתון ידיעות היום הוציא לאור בגרמנית ד"ר פרידריך רייכנשטיין (Reichenstein), 1906-2017). הוא פורסם בשנים 1964-1939.

ב'קשר ה'20 ביולי 1944' נגד היטלר הוצגה גם בבונדסטאג.⁵⁹ הוא ביקש מידידו למצוא עוד עדים שיערבו לעמדותיו ולמעשיו הטובים כלפי יהודים בעת ששירת בחיפה, אשר מהם הוא זכר היטב את דוד טנה, את משפחת בורכרד (מעולם הספנות), את עורך הדין אשר, קצין משטרה בשם כהן ואחרים. פוטציגר מילא את בקשתו של מלשרס, ענה לו בפירוט רב מה עלה בגורלם של אותם מכרים, ואף סר לבקר את טנה ואשר, ואלה הגיבו בחיוב רב לבקשתו.⁶⁰ מקצתם מיהרו לכתוב מכתבים חיוביים על אודות יחסו לעולים מגרמניה בחיפה לפני המלחמה. ד"ר דוד ברנהרד אשר, עורך דין ושמאי, שכאמור לשירותי השמאות שלו נזקק מלשרס ב-1939 בפרשת אוטו לוץ, היה בינתיים למנהל משרד רישום המקרקעין בחיפה. והוא יצא מגדרו לפאר את מלשרס כאוהד פעיל למען יהודים בגרמניה ובחיפה ולהסיר ממנו כל כתם של נאצי שניסו לטפול עליו. הוא תיאר במכתבו את מאמציו של מלשרס לסייע ליהודים בנוגע להעברת רכוש לארץ, לקדם עסקאות החלפה בין יהודים בגרמניה ובין תושבים גרמנים בארץ. יחסו ליהודים היה חם כל כך שד"ר אשר סבר כי אם יתפתחו יחסי ישראל-גרמניה, מלשרס ראוי להיות לא פחות משגריר גרמניה הראשון בארץ.⁶¹ גם דוד טנה, בשעתו פעיל בהתאחדות עולי גרמניה ועתה מנכ"ל משרד הבינוי והשיכון, כתב למלשרס שהוא שמח על מינויו כשגריר באתונה. זכור לו היטב יחסו האוהד של מלשרס לעולים מגרמניה ופעלו במתן ייעוץ וסיוע בענייניהם האישיים ובעיקר בהעברת רכוש לארץ ושמירת ערכו.⁶²

הנה כי כן, מלשרס, שנאבק כמה פעמים על טיהור שמו בהקשרי חזרתו לשירות החוץ ובהקשר של השבת רכושו ושטיחיו המשובחים, וחזק את הנרטיב האישי שלו כאוהד יהודים, כמסייע ומציל נפשות ואף כלוחם נגד היטלר, פעל לחיזוק תדמיתו באמצעות הקשרים שהוא רקם בעת שירותו כקונסול בחיפה ב-18 החודשים שהוא שהה בה לפני המלחמה. מתברר כי אנשי חיפה זכרו לו לטובה ימים אלה, וכתבו מכתבי תמיכה בדמות החדשה שהוא אימץ. ד"ר אשר אף טרח לשלוח לו מכתב אישי נוסף לרגל פרישתו לגמלאות, ובו איחל לו המשך פעילות פורייה בהוראה אקדמית או בכתיבת זיכרונותיו על אודות פעילותו הדיפלומטית העשירה והזמין אותו לבקר בחיפה, שמן הסתם הוא לא יכיר אותה – ויש בה אפילו קונסול כבוד גרמני חדש.⁶³ באותה שנה מצא מלשרס עוד דרך להפגנת אהדתו ליהודים באשר הם. ויליאם ורטהיימר, יהודי ממוצא גרמני שהיגר לארצות הברית ואיבד במלחמת העולם הראשונה את אחיו שנפל כחייל גרמני, ואחריו כן את כל משפחתו בשואה, יזם נטיעתה של חורשה לזכרם של 12,000 יהודים שנפלו בעת שירותם הצבאי באותה מלחמה. לשם כך הוא פנה בין השאר גם לאיגוד הגרמני המטפל בתחזוקת בתי הקברות מאותה מלחמה (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge),

59 מלשרס לפוטציגר, 22.7.1962, PAAA, NL186/17.

60 פוטציגר למלשרס, 28.7.1962, שם.

61 דוד אשר למלשרס, 26.7.1962, שם.

62 דוד טנה, 7.3.1963, שם.

63 אשר למלשרס, 27.3.1969, שם.

ואלה פנו למלשרס. חשוב יהיה אם יתרום קונסול גרמניה לשעבר בחיפה לחורשה זו ה'סמוכה לעיר', והדבר גם יניע גם אחרים לתרום ליוזמה נאה זו לחיזוק קשר הגורל בין יהודים לגרמנים.⁶⁴ מלשרס נענה בחיוב, ואף טרח לשמור בארכיונו הפרטי דיווחים על נטיעת החורשה, שנמצאת סמוך לקיבוץ עין השופט ברמות מנשה. לא קרוב כל כך לחיפה, אבל גם לא רחוק מאוד ממנה.

מלשרס וצל העבר במחקר ההיסטורי

רבים חוקרים את מקומו של משרד החוץ של גרמניה בתקופת שלטון הנאצים, ומכאן גם את מקומם של הבכירים בו, ואי אפשר לעמוד כאן על מלוא היקפו ומשמעותו ההיסטוריוגרפית של מחקר זה, אלא להתייחס לקונסול מלשרס ולאזכורו בספרות זו. בהליך הדד נאציפיקציה שלאחר המלחמה תחקר את מלשרס הממשל הצבאי על גרמניה, חטיבת ארצות הברית (Office of Military Government for Germany (OMGUS); זה לא הכריז עליו כי הוא נאצי בר־שיפוט.⁶⁵ מלשרס הרבה להשתמש בזיכוריו זה במאבקו הן על הרכוש האבוד, הן על תפקידו החדש במשרד החוץ המשתקם של מערב גרמניה. במחקר של מאלוצ'י מ־1997 על היווצרותו של משרד החוץ המערב־גרמני ועל ימיו הראשונים נעדר מלשרס לחלוטין, כנראה בשל מקומו השולי בהתארגנות המשרד לאחר המלחמה.⁶⁶ התעלמות זו בולטת משום שב־1951 פרסם העיתונאי מיכאל היינץ מאנספלד מאמרים חריפים ב־Frankfurter Rundschau נגד המינויים מחדש של נאצים לשעבר במשרד החוץ של גרמניה, ובהם האשמה חריפה נגד מלשרס, שהיה לו כביכול חלק בגירושם למוות של 6,000 ילדים לאושוויץ בלחצו של המופתי הירושלמי.⁶⁷ להאשמה זו לא נמצא תימוכין בשום מקור אחר שעוסק בתקופה, וייתכן כי הייתה שגויה. יתר על כן, במחקר האחרון על הרייך השלישי וערביי ארץ ישראל בהנהגת המופתי, לא ייחסו החוקרים מלמן וקיפרס למלשרס פעולה חשובה במערכת יחסים זו, והוא נזכר בעיקר בהקשרי המציאות של הטרור הערבי, שפגע בייחוד בערבים עצמם, ובהקשרי התושבים הגרמנים בצפון.⁶⁸ גם חוקרת הנאציזם בארץ ישראל היידה־מרי ושצ'ין לא ייחסה למלשרס יחסים קרובים עם מנהיגות ערבית פוליטית, והיא בעיקר משתמשת בדיווחיו למשרד החוץ לתיאור יחסה

64 פניית דוברות האגודה למלשרס, 18.12.1969, שם.

65 העתק תיק החקירה של מלשרס מצוי בארכיון העיר ברמן: StAB 4.66-L7180.

66 Thomas W. Maulucci Jr., *Adenauer's Foreign Office: West German Diplomats and Diplomacy in the Shadow of the Third Reich, 1945-1955*, NIU Press, DeKalb, IL 2012

67 דבר, 3.1.1952, עמ' 2, על בסיס סדרת כתבות: 'Ihr naht euch wieder', *Frankfurter Rundschau*, 1.9.1951-6.9.1951

68 Klaus-Michael Mallman and Martin Cüppers, *Halbmond und Hakenkreuz: das Dritte Reich, die Araber und Palästina*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006, pp. 35, 54, 116

של האוכלוסייה הערבית לגרמניה ולהתנכלות של טרור ערבי למתיישבים גרמנים.⁶⁹ ההיסטוריון כריסטופר בראונינג רומם את מעשיו של מלשרס וייחס לו התנגדות למדיניות היהודית של משרד החוץ במלחמה וגם פעולה של ממש: לטענתו, הצליח מלשרס להציל יותר מ-2,400 יהודים טורקים שהיו בשטחי כיבוש גרמני באירופה. מלשרס טען: 'גירושם ינוצל על ידי תעמולת האויב ויעורר סערה של זעם בעיתונות הטורקית'. חודשים ארוכים התנהל מאבק בעניין יהודים אלה, ובספטמבר 1943, הוא הצליח לדעת בראונינג על אף התנגדות המשרד הראשי לביטחון הרייך וראש המחלקה לענייני היהודים במשרד החוץ אברהרד פון ת'אדן (von Thadden) להשיג את החזרתם לטורקיה לאחר שממשלתה, אשר היססה זמן רב, הייתה מוכנה לאפשר זאת. מלשרס, לדברי בראונינג, כבר 'הציל יהודים ארץ-ישראלים שנקלעו למעצר בגרמניה לפני המלחמה, בעזרת הפחדת השלטונות כי אם יאונה להם רע יהיו פעולות תגמול נגד מתיישבים גרמנים בארץ ישראל'.⁷⁰

ב-2005 הקים שר החוץ של גרמניה יושקה פישר (Fischer) ועדה בין-לאומית של מומחים לחקר ההיסטוריה של גרמניה בתקופת הרייך השלישי ואחריה, כאשר נודע לו שמשרד החוץ בראשותו מפרסם דברי הספד לפקידים שמתו והוגדרו כתומכים במשטר הנאצי בעת המלחמה. דו"ח הוועדה משתרע על פני 900 עמודים של מחקר שערכו טובי המומחים.⁷¹ משה צימרמן מישראל היה אחד מחברי הוועדה, והוא תיאר את תולדותיו של הארכיון הפוליטי של משרד החוץ ואת פרשת החזרתם של ותיקי המשרד לשורותיו לאחר המלחמה. הוועדה הגיעה בסופו של דבר למסקנות ברורות אשר לחלקם הפעיל של ותיקי המשרד בסיוע למשטר הנאצי לממש את מטרותיו, בכלל זה השמדת העם היהודי, ואשר למידת מעורבותם אם בפועל אם בהכרח, מתוקף תפקידם כמשרתי ציבור במשטר טוטליטרי: 'המסקנה המרכזית של הוועדה הייתה כי משרד החוץ לא רק ביצע מדיניות של הרייך השלישי, ובכלל זה בנושא היהודי, אלא גם יזם אותה. הוא לא היה שמורה של התנגדות למשטר, כדברי המיתוס, אלא ההפך. מדובר לא רק במי שהגיעו לשרת כדיפלומטים דרך משרדו של ריבנטרופ אלא גם בוותיקי המשרד; וגם מדובר לא רק במי שהיו חברי המפלגה והאס-אס אלא גם במי שלא היו כאלה בכניסתם למשרדו נעשו או לא נעשו כאלה'.⁷² על רקע זה ריחף צל של העבר גם זמן רב לאחר מותו של מלשרס על דמותו המורכבת, ובוודאי יכול להסביר את הדרך שהוא בחר להציג בה את יחסו ליהודים לפני המלחמה ובזמן

Wawrzyn, *Nazis in the Holy-Land 1933-1945*, pp. 15, 95, 180 69

Christopher R. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office: A Study of Referat D III of Abteilung Deutschland, 1940-1943*, Holmes & Meier, New York 1978, p. 156 70

Eckart Kunze, Norbert Frei, and Peter Hayes, *Zimmermann Moshe, Das Amt und die Vergangenheit*, Karl Blessing Verlag, München 2010 71

משה צימרמן, "הארכיון הפוליטי" של משרד החוץ הגרמני וההתמודדות עם העבר הגרמני, *ארכיון, כתב עת ישראלי לארכיונאות ולתיאור*, 17 (2013), עמ' 11-18. 72

המלחמה וגם את מידת נאמנותו לאידאולוגיה של הנאצים. הנרטיב שבנה לעצמו מתערער בעבודת ועדת המומחים שהגדירה את מלשרס, ראש מחלקת המזרח, 'אחד האנשים העיקריים האחראים לתעמולה אנטי-יהודית בעולם הערבי'. מלשרס מוזכר במפתח 19 פעמים, ובעיקר בהקשר של הניסיון לייפות את חלקו שלו ואת חלקם של אנשי משרד החוץ בהתנגדות פעילה למדיניות שר החוץ הנאצי של גרמניה ריבנטרופ ובהשתתפות מוסויות בחבורת המתנגדים למשטר שחוללה בהמשך את הקשר נגד היטלר ב־20 ביולי 1944. את הקלטת דבריו בחקירות במשפטי נירנברג, ובעיקר במשפטי וילהלמסטרסה (Wilhelmstraße) – על שם מקום משכנו של משרד החוץ – חקרה הוועדה כעבור שישים שנה. שם הוא טען: 'גרעין המשרד בריא' וכן כי כל אלה שנכנסו לשירות לאחר המלחמה נמנו עם מי שהתנערו מהפיכתם לנאצים במובן האידאי ופעלו רבות נגד יוזמות של המשטר. הוועדה מצאה כי מקומו של מלשרס היה שולי לחלוטין בחבורת הקושרים, ולמרות זאת הוא מסר בעדותו תיאור מלבב של האירועים, והגזים בחשיבות חלקו ובהענקת חשיבות מוגזמת לכל המעגל סביב אוטו פון ויצקר (Weizsäcker), מנכ"ל המשרד אז, כאילו נאבקו בנאציפיקציה שהנהיג ריבנטרופ במשרד החוץ. לדעת חברי הוועדה מלשרס זכה ליחס חיובי בחקירות שלאחר המלחמה תודות לעדויות תומכות של מתנגדים מוכרים למשטר הנאצי מקרב אנשי הקשר, כגון האחים קורדט (Kordt). הללו נחלצו להעיד כי סייע ליהודים בעת שירותו בחיפה לפני המלחמה וכך איזנו את ההאשמות שהועלו נגדו ב־1947 במאמר שפורסם בעיתון Neuen Zeitung. יתרה מזו, הוועדה מצאה כי עם חזרתו למשרד וקבלת תפקיד מפתח במינוי דיפלומטים המשיך להגן על עובדים מתקופת המלחמה, גייס כמה מהם לתפקידים שונים וגם דחה מינויים של מי שנחשבו כמשתפי פעולה עם בעלות הברית בהליכי נירנברג.⁷³ לעומת כל זאת, ניקוסיה ובראונינג הסיקו כי מלשרס היה אחד הדיפלומטים המקצועיים שפעלו לא מתוך אידאולוגיה נאצית אלא ניסו לעשות את המיטב עבור גרמניה בימי כל משטר בעת שכינה בתפקידיהם. הם מקצים לפועלו החיובי של מלשרס בעניין היהודי עמודים רבים במחקרם המשותף, ובעיקר בהצלחה מפורשת של יהודים רבים בזמן המלחמה. בייחוד הם תיארו את מאבקו למניעת שיגורם של יהודים בעלי נתינות טורקית שנלכדו בארצות כיבוש גרמני ובעיקר בצרפת, עיכבו את שילוחם למחנות עד שניאותה ממשלת טורקיה לקבלם חזרה לשיטחה ובכך ניצלו חייהם. בכך מחזקים הם טיעוניו של מלשרס במאבקו הממושך על שמו הטוב.⁷⁴

צ'לו של העבר רדף אחרי מלשרס הן בחתירתו להשבת רכושו, הן בפרסומים ציבוריים בעת בנייתו מחדש של משרד החוץ המערב-גרמני שהוא שותף בו בתפקידי מפתח מאחר שטוהר שמו, הן בעת שהגיע לשרת באתונה כשגריר בתפקידו האחרון במשרד.

73 פניית דוברות האגודה למלשרס, PAAA, NL186/17, 18.12.1969, עמ' 401-409 ועוד עמודים אחדים.

74 Francis R. Nicosia, Christopher R. Browning, 'Ambivalenz und paradox bei der durchsetzung der NS-Judenpolitik, Heinrich Wolf und Wilhelm Melchers', in: Jan Erik Shulte und Michael Wala (Hg.), *Widerstand und Auswärtiges Amt, Diplomaten gegen Hitler*, Siedler, München 2013, pp. 197-222

סיכום

הקונסול מלשרס ומאבקו להשבת הרכוש אינם אלא צוהר להכרתה של תקופה שלמה ושל תהליכים היסטוריים רחבים יותר מעצם סיפורו האישי. הוא לא הותר מורשת כתובה בתחומי הדיפלומטיה או היבטים אחרים שקשורים בעשייתו בקריירה כדיפלומט גרמני ששירת בשלושה משטרים שונים בגרמניה. החומרים האישיים שהותר בארכיון משרד החוץ של גרמניה משקפים נושאים מגוונים אשר קשורים בארץ ישראל, בחיפה, בתקופה של ערב מלחמת העולם השנייה ובתהליכי התאוששות אישית שמשקפת דור שלם בדיפלומטיה הגרמנית כולה, וגם תהליך השילומים והפיצויים שהסעיר את ישראל בראשית קיומה. החומר הארכיוני בן הזמן מאפשר לדמיין בצורה אישית ויום־יומית את רוחה ואת הווייתו של תקופה קשה בתולדות הארץ ושל תקופת הדמדומים של נוכחות הגרמנים בה. המתיישרים הגרמנים, הטמפלרים והללו מקרבם ששבו לחיק הכנסייה האוונגליה הגרמנית נלכדו בין כוחות גדולים מהם ומול חבריהם הם שהיו לנאצים פעילים. הם היו נתונים לחרם מסחרי מצד היישוב היהודי הגדול, ומנגד לא יכלו למכור את רכושם למי שאיננו תושב כמותם בשל לחץ חיצוני מצד השלטון הגרמני ונציגי המפלגה הנאצית. הם פעלו מתוך מחלוקת פנימית וקרע רעיוני משום שהנאציזם והתגלמותו עלי אדמות היו מנוגדים לערכי העדה שהם גדלו בה.

מצוקתם של היהודים שעלו מגרמניה ומאוסטריה בלטה בדיווחי הקונסול ובמעורבותו במתן עצות להליכי מכירה והעברת כספים שהתאפשר ובהסכמי ההעברה, ולמעשה רוב השירות שהעניקה הקונסוליה ניתן לעולים אלה, ולא למתיישבים הגרמנים. אגב כך ביסס הקונסול יחסי עבודה אישיים עם ראשי התאחדות העולים מגרמניה ועם בעלי תפקידים ציבוריים יהודים, והם זכרו לו לטובה את פועלו למען עולי גרמניה גם לאחר המלחמה.

גם תהליכים של אחרי מלחמה אשר קשורים בהשתקמות, בשילומים ובפיצויים על רכוש משתקפים בסוגיה אישית, אך מתוך מתן אפשרות להציץ על מלוא משמעותם דרך מאבקו של הקונסול להשבת רכוש. המסע לבירור גורלם של חפציו – וזמן הסתם כך אירע לעוד רבבות בני אדם בעת ההיא – התחיל ממש עם סיומה של המלחמה. מתוככי החורבות של ברמן החל הקונסול ביצירת מארג של עורכי דין ויועצים יהודים בארץ ישראל ובגרמניה, בריטים באנגליה ובארץ. מדובר בתהליך של עשר שנים בערך, שהעסיק ממשלות ודיפלומטים רבים – ונשקף מהאשנב הצר של המרדף אחר שטיחים.

לתקופת שירותו הקצרה של מלשרס בחיפה היה תפקיד גם במערכה גדולה שקשורה לא לארץ ישראל אלא למאבק שניהלו בעיקר יהודי ארצות הברית נגד שילובם של נאצים לשעבר או תומכים בהם בשורות הממשל הגרמני המשתקם לאחר המלחמה. אמנם מלשרס עבר תהליך דה־נאציפיקציה על ידי בעלות הברית והמשלחת האמריקנית בתוכה, אך נאלץ לצאת למערכה דומה לזו שניהל על שטיחיו. לשם כך בנה נרטיב שיכול לשמש דגם להבנת התהליך כולו, שמהשרתים בממשל הנאצי חזרו בו לזה של גרמניה שלאחר המלחמה. הוא גייס טיעונים רשמיים, כלומר זיכוי בתהליך הטיהור, אבל עיקר טיעונו התבסס על יחסו הטוב ליהודים בכל שלבי עבודתו ובעיר בזמן ששירת בחיפה. הוא הצליח לאתר את ראשי הארגון של העולים מגרמניה, עורכי דין ושמאים שעבדו עמו בעת ההיא, ואחד מהם

אפילו הרחיק לכת בתמיכתו במעשיו הטובים של הקונסול וסבר שהוא ראוי להיות השגריר הראשון של מערב גרמניה בישראל, אם ייכוננו ביניהן יחסים רשמיים. דמותו של מלשרס לא פוענחה במאמר במלואה, בעיקר כי לא נחשפו חומרים מקוריים שלו ועליו בארכיון העיר ברמן או במקום אחר, ואולי עוד יתגלו כאלה. אפשר לתהות על קנקנו רק בהגבלה. הוא מצטייר בעיקר כאיש קריירה טיפוס, שמרן ומהוגן, אך כזה שהונע לא מתוך אידאות פוליטיות או אחרות. אישיותו מצטיירת כשל קונפורמיסט מובהק, שהיטיב להסתגל לכל מצב במקומות בהם שהה, פעל או שירת. הוא ידע לקשור קשרים, לבסס דימוי מהוגן ומאוזן, וביום הדין אף ידע להציג מצג של התנגדות פעילה למשטר הנאצי בתוככי משרד החוץ. על כך גמל לו המשרד במשרות מכובדות, האחרונה היא שגריר מערב גרמניה באתונה. מלשרס היה דמות אפורה ועמלנית למדי, אך דרך מסכת המסמכים שהפקיד בארכיון המחקר יכול ליהנות ממבט ראליסטי, מקורי, רב־עניין ופרטים על תהליכים ואירועים היסטוריים רחבים יותר, המשקפים היטב תקופה רבת־תהפוכות בארץ ישראל ומחוצה לה.

מבנה הקונסוליה הגרמנית ברחוב הגפן פינת שדרות בן־גוריון (הכרמל), 1938-1939; נהרס עם הרחבת הגנים הבהאים. מקור: אוסף ד"ר איל יעקב איזלר, שטוטגרט

על אודות המחבר

פרופ' יוסי בן ארצי, מלמד בחוג ללימודי ישראל, ראש הקתדרה לציונות ע"ש הרי זסלר וראש מכון שומאכר לחקר הנוכחות הנוצרית בארץ ישראל בעת החדשה באוניברסיטת חיפה.

